

SEKSUALNA ETIKA KROZ PRIZMU NELAGODNOSTI U KULTURI

JOVO RADOVIĆ
Filozofski fakultet,
Sveučilišta u Zagrebu
jovoradovic02@gmail.com

1. UVOD

„Prihvatam njihov prigovor da ne umijem da im pružim utjehu, jer to u osnovi žele svi, najbjesniji revolucionari ne manje strasno nego najčestitiji bogomoljci.”

Sigmund Freud

Kroz čitavu historiju ljudske civilizacije protezalo se pitanje ispravnog djelovanja, ali potrobnijom analizom vidjećemo da je poslije bujanja korova u obliku abrahamskih religija pitanje ispravnog djelovanja u najvećoj mjeri proizilazilo iz seksualnog ponašanja čovjeka, pri čemu se, nekad više, nekad manje, insistiralo samo na onome što degradira seksualnost uopšte.

To da je neka vrsta kastracije skoro uslov za bivanje hrišćaninom se ne može osporiti jer se ono samo ponosi zgađenošću nad tijelom i nad „svime prolaznim”. Naravno, „oci” bi kao kontraargument uzeli dogmu o vaskrsenju tijela, a ne samo duše i dogmu o tijelu kao hramu božijem, ali šta od tijela ostane kad mu se um pomračí, eros osakati, pluća zaguše tamjanom, a preko očiju baci mrena od koje je nemoguće vidjeti ljepotu izvan iluzije? Islam daje malo veće pravo muškarcima za seksualni izražaj, što i Niče zapaža u svom čuvenom *Antihristu*, ali zato žena plaća mnogo skuplje jer je svedena na poziciju nižu od robovske. Abrahamske religije su skoro indetične u svojoj patologiji jer su simptomi, uzroci i tipologija „pogođenih” skoro indetični.

Da li je uopšte relevantno onda pominjati stanovišta koja dolaze otud kao relevantna za raspravu o ljudskoj seksualnoj etici ili bilo čemu što je ljudsko? Ako bi iščupali Bibliju iz prljavih ruku Crkve, imali bi dobar materijal za rodne studije jer semitski (kasnije pomiješan sa pokrštenim grčkim) kulturnim obrascem obiluje neheteronormativnošću. Uz to, u kontekstu historije, svakako da je nezaobilazno baviti se pozicijama religijskih institucija jer i dan danas je priča o svijetu bez religija i nacija samo strofa iz Lenonove čuvene pjesme (*Imagine*) i san nas iz vakuuma u koji nas stavlja ludilo ideja koje od tolikog broja „velikih”

čovjekovih navodnih indetita i pripadnosti ne vide više čovjeka već masu mesa spremnu na žrtvu za parče papira, teritorije, uticaja...

Čini se da je upravo iz takvog vakuuma stvarao Sigmund Freud, otac psihoanalize i jedan od onih koji su, po sopstvenom priznanju, nanijeli treću i skoro najveću uvredu čovječanstvu poslije Kopernika i Darvina jer sa Kopernikom smo shvatili da nijesmo centar Univerzuma, sa Darwinom da nijesmo mnogo drugčiji od ostalih životinja, a sa Frojdom smo uspjeli da dijagnostifikujemo sve te naše ludosti i da se neminovno suočimo sa sopstvenim likom u ogledalu.

2. SEKSUALNA ETIKA KAO BAZIČNA ETIKA

„Smisao života , kao što vidimo, proizilazi iz programa principa zadovoljstva.“

Sigmund Freud

Seksualno moralno postupanje u savremenom shvatanju uključuje poštovanje ličnih granica i pristanka u seksualnim odnosima, razumijevanje i poštovanje individualne seksualne orijentacije, odbacivanje bilo kakve seksualne aktivnosti koja narušava slobodu drugog, utvrđivanje da li su oba partnera mentalno i fizički sposobni za pristanak i uzajamne seksualne aktivnosti, te poštovanje prava izbora drugih – željenog seksualnog života i, u skladu s tim, načina života uopšte. Seksualno ponašanje nas samih, bilo ono čak i aseksualno, u najvećem broju slučajeva definiše sve ostale naše izbore. Prosto rečeno, seksualni afinitet je u isto vrijeme nevoljno opredeljenje za čitav estetski i aksiološki sistem. Na prvu, to bi zvučalo kao ekstremna seksualizacija, ali ukoliko neko stvarno ima takav pristup i poslije ponovne analize, onda je do čitaoca koji ne pravi distinkciju između seksualnog čina i seksualnosti. Ne vodi svaka seksualnost do seksualnog čina niti ga uopšte ima za cilj već je ona prosto jedno od ključnih nesvjesnih koje nas isto tako tjera na nesvjesne izbore, počevši od izbora (ili ne izbora) partnera\ice pa do omiljene boje ili šampona za kosu. Ljudi se obično brinu za one djelove tijela koje najviše seksualno vizualizuju i koje smatraju privlačnima, kako za sebe, tako i za druge, stoga ne čudi ako neko koristi jako dobra sredstva za njegu stopala, a loš balzam za kosu, a i da sam to ne radi sa nekom posebnom namjerom. Savremeni pristup takođe zahtijeva eliminaciju stigme povezane s određenim oblicima seksualnosti, kao i razumevanje i poštovanje različitih kultura i običaja. Naravno, ovo nas stavlja u jako nezgodan položaj dijaloga sa kulturama koje su korjenito usmjerene ka stvaranju ekstremno velike sublimacije seksualnosti, a i čini licemjernima ukoliko iste elemente ne prepoznamo u našoj sopstvenoj kulturi i običajnosti. U suštini, seksualno moralno postupanje u savremenom shvatanju bi trebalo biti usmjerevano ka među-

sobnom poštovanju, razumijevanju različitih potreba i želja te zaštiti i promociji seksualnog zdravlja i dobrobiti pojedinaca i društva.

U konačnom, seksualnoj etici danas predstoji jednako mnogo borbe za racionalnost kao i za vrijeme religijskog apsolutizma jer su se stvorili novi puritanizmi, posebno oni koji dolaze od strane antipornografskog feminističkog pokreta, dakle otkud se najmanje očekivalo.

3. DESTRUKCIJA I SEKSUALNOST

„Slučaj kada veći broj ljudi pokuša zajednički da sebi obezbijedi sreću i zaštitu od patnji sumanutim iskrivljenjem stvarnosti je od naročitog značaja. Ludilom masa takve vrste moramo nazvati i ljudske religije. Naravno, ludilo ne uviđa niko kada i sam sudjeluje u njemu.“

Sigmund Freud

Seksualnost je, koliko i pokretačka sila svega u čovjeku, isto tako i strahilo koje ga na smrt uplaši. Razlog leži u tome što je čitav kulturni obrazac definisan otpatcima abrahamizma i lažnim moralom klišiziranim i fetišiziranim do granica odvratnosti. Takav pojedinac formira društvo koje je idealno za primanje inicijalne kapisle za katastrofu – organizovane sumblimacije seksualnosti u korist ideja nastalim na slabosti i kukavičluku pojedinca. Obično se takav pojedinac najviše boji „genetske kontaminacije” jer on sam, tako kastriran, nije više sposoban da habituje izvan sopstvene autodestrukcije potiskivanja seksualnosti pa je reformiše u destrukciju. To se čak djelimično i u kratkim intervalima može učiniti bezazlenim, a čak i korisnim. Frojd kaže da „... prisilnom fiksacijom jednog psihičkog infantilizma i uvlačenjem u jedno masovno ludilo, religija uspeva da mnoge ljude poštedi individualne neuroze.” Jasno je da u tom slučaju imamo gomile ludaka spremnih na sve da kompezuju svoju ličnost za neki masovni indetitet koji će im davati veću vrijednost jer su sami cijeli život bili mučeni osjećajem bezvrijednosti potaknutim seksualnom frustracijom. Naravno, sve što se kaže za religije može se primijeniti na totalitarističke političke ideologije jer je princip nastanka (i nestanka) skoro isti.

U takvim uslovima pojedinac je čak i komforan jer je njegova sreća zapravo realizacija nekog kolektivističkog cilja, a on kao ličnost više zapravo ne egzistira niti zna šta ga čini zadovoljnim. „Zadatak izbjegavanja patnje uopšte je potisnuo u pozadinu postizanje zadovoljstva.” (Frojd)

Na tragu Frojda je i prilično kontroverzni Vilhem Rajh koji je pripadao drugoj generaciji psihoanalitičara poslije Frojda i koji, u mnogim segmentima, predstavlja zapravo radikalizaciju Frojdovih fusnota.

On u svom čuvenom djelu *Masovna psihologija fašizma* tvrdi sljedeće:

„Potiskivanje prirodne seksualnosti djeteta, posebno njegove genitalne seksualnosti, čini dijete plahim, stidljivim, poslušnim, plaši se autoriteta, dobrim i prilagođenim u autoritarnom smislu; paralizira pobunjeničke snage jer je svaka pobuna puna tjeskobe; on proizvodi, inhibirajući seksualnu radoznalost i seksualno razmišljanje kod djeteta, opštu inhibiciju mišljenja i kritičkih sposobnosti. Ukratko, cilj seksualne represije je stvaranje pojedinca koji je prilagođen autoritarnom poretku i koji će mu se pokoriti uprkos svom jadu i degradaciji. U početku se dijete mora podrediti strukturi autoritarne minijature države, porodice, koja ga čini sposobnim za kasnije potčinjavanje opštem autoritarnom sistemu.“

Rajh je ovim uspio da perfektno precizno postavi dijagnozu masa i ćelija tih masa koja važi od prve uspostave navodne nuklearne porodice, zapravo ekonomske zajednice koja je skrpljena bičem religije a održavana kapitalističkom vajdom. Koliko god bila izvjesna neprirodnost „tradicionalne porodice“, ipak se nalaze mase i mase „tradicionalnih mozgova“ koji će do besvijesti braniti nešto što će budućnost pokazati jednako lošim povijesnim produktom kao i inkviziciju jer porodica shvaćena na taj heteronormativni način; dominacija muža, potčinjenost žene i dužnost imanja potomstva, nije samo element patrijarha već njegov nukleus koji odlaže smrt tog nakaznog i neprirodnog čudovišta. Svaka rasprava o etici u okvirima patrijahalnog obrasca je besmislena. Štaviše, sama etika je ženskog roda. Kako bi uopšte govorili o ispravnom postupanju, posebno iz ugla seksualne etike, potrebno je sto za raspravu napraviti na lešu patrijarhata i ako je činjenica da će njegove sjene daleko sezati u oblikovanje mišljenja „raspravljača“, a čist primjer je činjenica odvajanja feminističke tzv. rodno kritičke i antipornografske frakcije od glavnine i srži feminističkog pokreta koji, ako ne podrazumijeva totalno oslobođenje, prestaje sa svojom svrhom postojanja.

Autodestruktivne forme seksualnosti, koje bi sasvim opravdano mogli nazvati sastavom nje same, su njene sadističke komponente. Frojd kaže da: „Sadizam, očigledno, pripada seksualnom životu – svirepa igra može da zamjeni nježnu. ... Odavno poznat kao parcijalni nagon seksualnosti, sadizam nam pokazuje takvu, vrlo snažnu leguru ljubavne čežnje i nagona destrukcije.“ Uopšteno govoreći, stigma vezana za „ispitivanje granica bola i zadovoljstva“ i igranje uloga je takođe ništa drugo do intelektualno nepoštenje. Sama psihologija je dugo vremena odbijala da bez podozrenja i patologizacije govori o kopčama između tanatosa i erosa, što je koštalo toga da je umjetnost i pop kultura umjesto nje donijela destigmatizaciju pomenutog.

4. KULTURA I MORAL VERSUS SEKSUALNOST

„Svi neurotičari, a i mnogi drugi, negoduju zbog činjenice da se radamo između mokraćne i izmeta.“

Sigmund Freud

Nije čitava istorija ljudske kulture bila potiskivačka, čak ni ona koja se hvalila vrhunstvom morala kakve su antička grčka i rimska. Osim toga, na dvorovima i na vrhu religijskih institucija, sve je gorelo od strasti. Kao što kaže Frojd; „Samo su se slabići priklanjali tolikom potkresivanju svoje seksualne slobode...” To je ono što bi Niče nazvao „moralom gospodara” i „moralom robova”. Oduvijek su samo robovi sopstvene slabosti robovali građanskom moralu. „Varvarska” kultura, kakvi su recimo bili Kelti, se može nazvati afirmativnom i za današnji savremeni kontekst. Aristotel ih u svojoj *Politici* hvali zbog otvorenog praktkovanja istopolne ljubavi. To je jasan znak da priča o moralu kao protivnom seksualnosti jednostavno nije održiva izvan porti crkava i džamija. Frojd kaže da „Zlo često ne samo što nije štetno ili opasno po naše Ja”, naprotiv predstavlja nešto željeno, nešto što mu predstavlja uživanje. Znači da „uticaj sa strane određuje šta treba nazvati dobrim odnosno rđavim.” Ne može se biti imun pa otčutati apsolutnu analogiju sa *Braćom Karamazov* kada Mitja kaže Aljoši da: „Što umu izgleda kao sramota, to je srcu samo ljepota. Zar je u Sodomu ljepota? Vjeruj da se u Sodomu ljepota i nalazi za ogromnu većinu ljudi – jesi li znao tu tajnu?” Frojd obrazlaže taj „socijalni strah” time da se zapravo čovjek gubitkom ljubavi boji gubitka sigurnosti i statusa ukoliko autoritet označi neko djelo pogrešnim. Nepostojanje dobra i zla kao moralne kategorije nije nešto što ostavlja prostora za opovrgavanje ukoliko se ne pozivamo na metafiziku. Moralnost se temelji na našoj procjeni o tome što je korisno, štetno, pravedno i nepravedno za pojedinca i društvo. Stoga je moralni sistem subjektivan i razlikuje se od kulture do kulture, a nije apsolutan. Ništa nije moralno niti nemoralno po sebi već dobija moralnu vrijednost tek kada se procjenjuju njegove posljedice i uticaj na druge. Kada se vratimo na pitanje konkretno seksualne etike, tu već možemo zapaziti da je naša strašiva procjena o tome šta je ispravno i pogrešno, bila u mnogo čemu pogrešna što je uslovalo to da se „s jedne strane ljubav ... suprostavlja interesima kulture, a s druge strane kultura ugrožava ljubav osjetnim ograničenjima.”

To da se Frojd naziva kontroverznim je postala praksa svakog akademskog rada, a i novinskog članka. Malo je ljudi koji se nijesu utrkivali da se dokažu u borbi protiv tada već mrtvog Frojda. Jedna od najnesrećnijih okolnosti u vezi s njim je to što mu je upravo sopstvena ćerka bila jedan od glavnih ruinatora nasljedja. Čak bismo mogli reći da, što je Elizabet bila za Ničea, to je Ana bila za Frojda. I dan-danas se žene i LGBT zajednica ljute na njega ne shvatajući da je

upravo on zadao najbolniji udarac patrijarhatu izbivši mu i posljednji stub kojim se držao jakim – priču o normalnosti i prirodnosti.

„Kultura se u tom pogledu odnosi prema seksualnosti kao jedno pleme ili jedan društveni sloj koji iskorišćuje drugi. Strah od pobune potlačenih nameće strože mjere opreznosti. Vrhunac takvog razvoja pokazuje naša zapadnoevropska kultura.

...

Polno zreloj osobi izbor objekta je ograničen na suprotan pol, a većina ekstravagantnih načina zadovoljenja je zabranjena kao perverzija. Zahtjev, izražen ovim zabranama da seksualni život bude za sve jednoobrazan – ne vodi računa o neujednačenostima urođene i stečene seksualne konstitucije ljudi i priličnom broju oduzima seksualno uživanje, pa tako postaje izvor teške nepravde.

...

Ali i heteroseksualna genitalna ljubav, koju je mimoišla zabrana, također je okrnjena ograničenjima legitimnosti i monogamije.”

U fusnoti na tragu ovog teksta Freud iznosi svoju ideju o biseksualnosti, gdje govori o njoj kao sastavnom dijelu čovjeka kao i cijelog životinjskog svijeta. Obrazlaže je prisustvom muškog i ženskog principa u svakom čovjeku i kritikuje to što se pasivnost povezuje sa ženstvenošću, a muškost sa aktivnošću jer i jedna i druga strana teže svom zadovoljenju.

5. FROJDOVA ETIKA KAO ETIKA PO MJERI I ČOVJEKA I KULTURE

„... iznalaženje cjelishodnog tj. srećnog poravnanja između individualnih i kulturnih zatjeva mase.”

Sigmund Freud

Frejdova etika se suočava sa problemom da naše unutrašnje želje i potrebe, koje su često povezane sa seksualnošću, dolaze u sukob sa socijalnim i moralnim kodeksima društva.

„U svakom slučaju, postoje razlike u ponašanju ljudi, koje etika, bez obzira čime su uslovljene, razvrstava na ‘dobre’ i ‘loše’. Poštovanje visoko etičkih zahtjeva nanosiće štetu kulturi sve dok se ove neosporne razlike ne otklone.”

Frejd je smatrao da je borba između nagona i društvenih ograničenja kamen temeljac naše psihološke strukture, uključujući osjećaj krivice. On sam nije uspio da odoli još jednom fenomenu karakterističnom za vrijeme pisanja *Nelagodnosti u kulturi*, a to je antropološki pesimizam nastao zbog bijednog položaja njemačkog naroda iz tog vremena pa govori i o tome da čovjek nije krotko

biće već i biće sklono agresiji, biće koje iskorištava, ubija, ponižava, nanosi bol, prisvaja tuđu imovinu, siluje. Frojd će se takođe zapitati da li ima iko hrabrosti da porekne sve navedeno poslije svih životnih i istorijskih iskustava.

Frojd je vjerovao da je osjećaj krivice inherentan za ljudsku prirodu potiče od unutrašnje sile koja se naziva „super-ja” ili „unutrašnji kritičar”. Ovaj unutrašnji kritičar proizlazi iz društvenih i moralnih normi koje smo usvojili i internalizovali tokom našeg odrastanja i koje nas upozoravaju kada se ponašamo na način koji se ne slaže s njima.

„Stvarno, nije bitno da li je neko ubio oca ili se uzdržao od tog djela, u oba slučaja se mora osjećati krivim, jer je osjećaj krivice izraz konflikta ambivalence, vječne borbe između Erosa i nagona razaranja, odnosno nagona smrti.”

Kada osoba prekrši određene društvene i moralne norme, osjećaj krivice se javlja kao odgovor na taj prekršaj. Frojd je takođe tvrdio da osjećaj krivice ima pozitivnu ulogu u društvu jer nas sprečava da djelujemo na način koji bi mogao ugroziti sigurnost i dobrobit drugih. Međutim, kako kaže Frojd, osjećaj krivice može biti nerealan i pretjeran, zavisno od kulture i konteksta.

„Etiku zato treba shvatiti kao terapeutski pokušaj, nastojanje da se pomoću zapovjesti Nad-ja postigne ono što do sad drugim kulturnim radom nije postignuto.

...

Primorani smo vrlo često da se iz terapeutskih razloga borimo protiv Nad-ja i trudimo se da smanjimo njegove zahtjeve. Slični su i etički prigovori zahtjevima kulturnog Nad-ja.“

Da zaključimo, Frojd je smatrao da naša etika dolazi iz naših nagona i želja koje se bore sa društvenim i moralnim normama. Osjećaj krivice je naš unutrašnji odgovor na ovu borbu, a može nam pomoći da se pridržavamo društvenih normi, ali takođe može biti preuveličan i iracionalan u nekim slučajevima. U svakom etičkom izboru seksualnost je baza i na posredan i neposredan način arbitrar svakog izbora. *Nelagodnost u kulturi* nije samo usputno djelo cjelokupnog akademskog urlikanja i iziskivanja nezaslužene pažnje već je kanon; nezaobilaznost prije bilo kakavog govorenja o čovjeku ili bilo čemu ljudskom.

„Ako je razvoj kulture u tolikoj mjeri sličan razvoju pojedinca i služi se istim sredstvima, nemamo li prava da postavimo dijagnozu da su neke kulture, neke kulturne epohe, možda čak i cio ljudski rod, pod uticajem kulturnih stremljenja postali neurotični.”

LITERATURA

Odabrana dela Sigmunda Frojda, Knjiga peta, Iz kulture i umetnosti, Nelagodnost u kulturi [prevod dr Đorđe Bogićević] Matica srpska.

Braća Karamazov, Fjodor M. Dostojevski; [prevod Jovan Maksimović]. – Podgorica : Daily Press, 2004.

Politika, Aristotel ; prevod s izvornika i sedmojezični tumač temeljnih pojmova (grčki, latinski, engleski, francuski, njemački, ruski, novogrčki) Tomislav Ladan, Globus, Zagreb, 1988.

Antihrist: pokušaj kritike hrišćanstva / Fridrih Niče; s njemačkog preveo Jovica Aćin, Beograd: Grafos, 1985.

WILHELM REICH, Masovna psihologija fašizma, prijevod: Nadežda Čačinović, Žarko Puhovski, Naklada Jesenski i Turk 11/2014.